

Zavojane

Prilog arheološkoj karti Zabiokovlja

Ljubomir GUDELJ, viši kustos
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
HR - 21000, Split, S. Gunjače b. b.

Povod tekstu je slučajno otkriće primjeraka kasnosrednjovjekovnog nakita na mjesnom groblju u selu Zavojanima pored Vrgorca. Osim para trojagodnih naušnica i pozlaćenih aplika garniture iz groba odrasle pokojnice, osobitu pozornost privlače prepoznatljivi ulomci stećaka ugrađeni na fasadama crkve Blažene Djevice Marije. Autor donosi osnovne podatke o povijesti naselja, te arheološkim lokalitetima s ovog dijela Zabiokovlja.

¹ Tragom informacije, objavljene 1999. godine u emisiji *Živa istina* Hrvatske televizije, a na poticaj ravnatelja Muzeja HAS Ante Miloševića, posjetio sam Franu Katavića koji je pronašao i pokazao mi ovdje opisane predmete, te mi bio vodič u prigodama kasnijih obilazaka terena.

² O paganijskoj župi Rastok, spomenutoj u djelu *De administrando imperio*, bizantskog cara Konstantina VII. Porfirogeneta, vidi kod S. ZLATOVIĆ, Topografske crte o starohrvatskim županijama u Dalmaciji i starim gradovima od Velebita do Neretve, *Starohrv. Prosvj.*, 3/1897, str. 111-112. - M. BARADA, Topografija Porfirogenetove Paganije, *Starohrv. Prosvj.*, n. s. 1-2, Zagreb-Knin, 1928, str. 37-54.

³ A. GILIĆ, Predhistorijski bronzani kelt, *Bullettino di archaeologia e storia dalmata* 15/1892, 117-118.

⁴ I. MAROVIĆ, Prahistorijski nalazi na području Solina, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LXII, Split, 1960, str. 15. - Š. BATOVIĆ, Kasno brončano doba na istočnom jadranskom primorju, u *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV*. Sarajevo, 1983, str. 331.

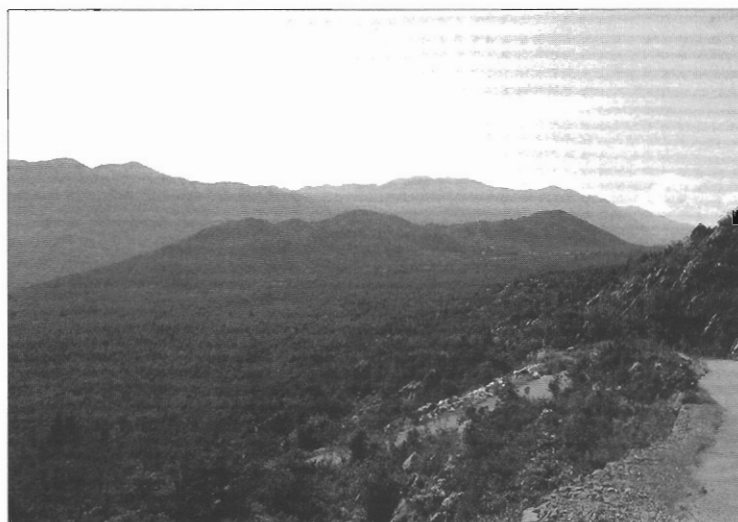
Ovu crticu prilažem Prosvjeti posvećenoj dr. Dušanu-Duji Jelovini, poštovanom kolegi, zaslužnom djelatniku i ravnatelju Muzeja HAS, te dugogodišnjem glavnom uredniku Starohrvatske prosvjete. Potaknut viješću o nalazu primjeraka kasnosrednjovjekovnog nakita u selu Zavojanima¹, iznova pokušavam zaviriti u prošlost užeg Zabiokovlja, teme davno otvorene na stranicama našeg kućnog časopisa, koja je potom neopravdano zaobilažena od generacija istraživača, a osobito arheologa².

Riječ je o vrgoračkom kraju netaknute ljepote, gdje siromaštvo i surovost zabiokovskog krša prožima pitomi dah sredozemlja što se zavlači s ušća rijeke Neretve i obližnjeg Makarskog primorja. Selo je smješteno u prisoju dinarskog grebena Mihovila-Mijovije (1247 m), a sjeverno od dragljansko-ravčanske prodoline i Napoleonove ceste kojom su, početkom devetnaestog stoljeća, naselja između prijevoja Turije i gradića Vrgorca, prvi put kvalitetno povezana s ljubuško-neretvanskim područjem i jugozapadnim dijelom Imotske krajine.

Zaselci Zavojana su raspoređeni oko terasastih pristava i u krševitoj dragi zaklonjenoj s istoka Matokitom, a s juga brdima Humcem (558 m) i Gradinom (455 m). Naselju pripada i maleno polje Jasena kroz koje katkad poteče potok što oborinske vode s Mijovije svodi u Ponor. Donedavno je ovdašnje stanovništvo živjelo isključivo od stočarstva i poljoprivrede, a posebice uzgoja sitne stoke, brdskih žitarica, krumpira i vinove loze.

O počecima života ljudi na širem području Vrgorca, malo je pisano. U arheološkoj literaturi su zabilježeni nalazi brončane sjekire iz Kozice³, te predmeta delmatske kulture iz Oraha i Banja⁴. Brojne prapovijesne gradine i gomile nisu bile predmetom ozbiljnijeg zanimanja stručnjaka, kao ni unutrašnjosti špilja s

Zavojane, panorama, pogled s juga.

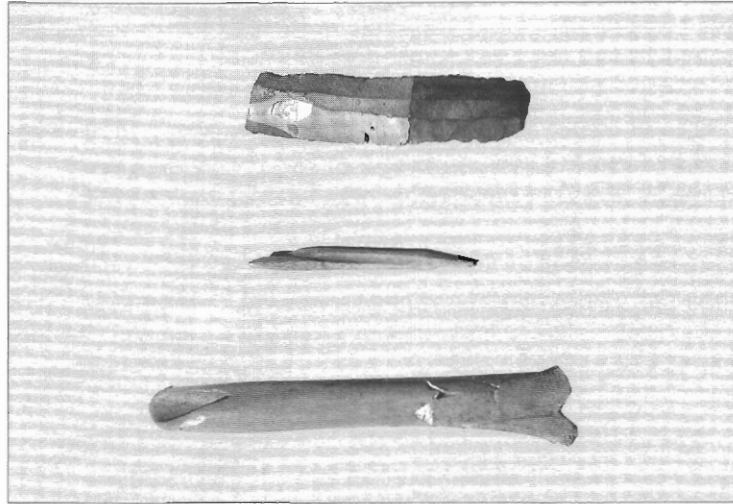

Zavojane, Gradina, pogled s istoka.

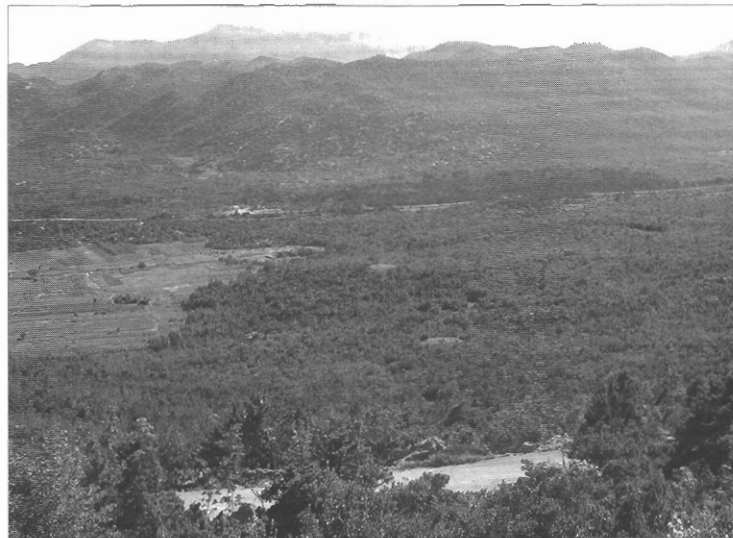
područja Kozice iz kojih potječu ulomci keramičkih posuda, obrađeni kameni i koštani predmeti što svjedoče o povremenom boravku ljudi u ovim prirodnim skloništim i uoči razdoblja ilirske dominacije. Ovdje ističem kremen i nožić, te iglu i tuljac načinjene od životinjskih kostiju. Osim njih, u istim špiljama je pronađeno više primjeraka kamenih oruđa i bruseva kojih je starost, također, teže pobliže odrediti bez preciznijih podataka o okolnostima nalaza.

Na brdu Gradini, ostaci su utvrđenog ilirskog naselja, a na području Zavojana raspoređena je i skupina prapovijesnih tumula. Pet gomila se nalazi na kamenitoj prevlaci između Mihovila i južnije Gradine, jedna kod zaselka Marinovića na sjevernijem grebenu Orašja, četiri oko prijevoja Privorca, dvije Podprivorcem, a pet na predjelu Grmine-Gomile u jugoistočnom dijelu sela. Na Starom križu u Katavića, udaljenom dvjestotinjak metara sjeverno od zavojanske župne crkve, pokraj prapovijesne gomile, usadena je jednostavna kamena križina. Veći dio ovog tumula raznesen je u prigodi gradnje seoskoga puta, kao i gomile koja se nalazi stotinjak metara zapadnije. U njihovim ostacima, nalazi se po jedan prapovijesni grob, obzidan okomito usadenim obložnicama, a bez ranije uklonjenih poklopnica i ostataka pokojnika.

*Prapovijesni predmeti
iz špilja u Kozici.*

Zavojane, poljce Jasena s gomilama.

Spomenici prošlosti obilježavaju i vrhove Mihovila-Mijovije. Na Oltaru (1247 m) je gomila s grobovima, jedan od niza sličnih biljega s nekadašnje tursko-venecijanske granice⁵, na istočnijem Križu ostaci kapele, a grobovi i ostaci građevine nedefinirane namjene na Magoriji podno koje je pronađen primjerak srebrnog grčkog novca (kat. A, 1)⁶. Na Svetom Roku navrh istočnijeg Matokita (1062 m), ruševine su istoimene crkvice podignute nad gomilom.

Podaci o antičkoj povijesti ovoga kraja, su veoma skromni. Zbog teško pristupačnog terena i ograničenih prirodnih resursa, bio je zaobiden glavnim onodobnim prometnicama, stoga i slabo nastanjen, sudeći po izostanku značajnije arheološke građe. Osim imena planine Matokita, nedvojbeno latinskog korijena, u naselju Vrgorac pronađena su tri antička spomenika; žrtvenik, posvećen Jupiteru Sulpicija Kalvija, centuriona legije I., Minerve i *prepositusa* kohorte Belga (CIL, III 1918)⁷, te ulomci koji se čuvaju u zbirci župnog ureda Vrgorac, s lokaliteta Martinčev strug i natpis Marka Eneja (CIL, III, 8510)⁸. Pretpostavke o postojanju antičke putne postaje na položaju današnjeg općinskog središta, kao i vicinalne prometnice što je s Bijače, preko Crvenog Grma, Prologa i Vrgorca

⁵ M. GLIBOTA, Oslobađanje Vrgorske krajine od Turaka i opis granice kroz Vrgorsku krajinu, *Župski list Vrgorac*, 4/2003, str. 12.

⁶ Za opis primjeraka grčkog i rimskog novca, zahvaljujem kolegi mr. Tomislavu Šeparoviću, kustosu MHAS-a.

⁷ I. BOJANOVSKI, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji, *ANUBiH Godišnjak XV, Centar za balkanološka istraživanja, knjiga*, 13, Sarajevo, 1977, str. 139, bilj. 192.

⁸ C. FISKOVIĆ, Najstariji opisi i slike Vrgorca, *Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU*, 3/1961, str. 135. - R. DODIG, Epigrafički spomenici iz naronitanskog konventa, *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve. Izdanja HAD-a*, 22/2003, str. 238, kat. 8.

vodila prema naselju *Novae* (Runovići) u Imotskom polju, nisu potvrđene čvršćim materijalnim dokazima⁹.

Zbirku antičkih spomenika s ovog dijela Zabiokovlja, obogaćuje manja skupina rimskih brončanih novaca pronađenih kod zavojanske župne crkve (kat. A, 2-6). Ovdje valja spomenuti i ulomak podnožja rimske stele uzidane u fasadu obiteljske kuće Lizatović u obližnjoj Župi Biokovskoj, s uklesanim *magister Maximinus*, imenom i titulom skulptora reljefa božice Dijane iz Prološca i djevojke Lupe uprizorene na nadgrobnoj steli pronađenoj u Mišima kod Gruda.¹⁰ Naglašeno različit rukopis klesara spomenika iz Župe ne potvrđuje kako je riječ i o istoj osobi, tek navodi na takvu mogućnost.

Tijekom ranog srednjeg vijeka, vrgorački se kraj nalazio na razmeđu Crvene i Bijele Hrvatske gdje je idućih stoljeća često mijenjao gospodare, kao i susjedno neretljansko područje. Smatra se kako ime paganijske župe Rastok nosi današnje Rastočko polje pored Vrgorca, zapadni zakutak ljubuške kotline bogat izvorima vode što se rastaču plaveći ga za kišnih mjeseci¹¹.

Od početka 11. do kraja 13. stoljeća ovim dijelom dalmatinskog priobalja dominira velikaški rod Kačića, a potom i Šubića, pod vrhovnom hrvatsko-ugarskom (1102. - 1167. i 1180. - 1326), odnosno bizantskom (1167. - 1180) upravom. Od 1326. godine primorjem i zaledem između rijeka Cetine i Neretve zavladao je bosanski ban Stjepan II. Kotromanić (1322. - 1353). Kao miraz njegove kćeri Elizabete, od 1357. - 1382. godine, područje prelazi pod upravu hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika I. Anžuvina (1342. - 1382), a nakon njegove smrti, iznova ga preuzimaju bosanski vladari. U povelji kralja Ostoje iz 1408. godine, spominje se Gorska župa, a imenuju gospodari zapadnog dijela Huma, vojvode Juraj i Vukić, sinovi Radivoja Bogavčića, jednog od začetnika vlastelinske porodice Radivojevića-Jurjevića-Vlatkovića.

Najstariji pisani spomen imena Zavojana sačuvan je u Kreševskoj povelji iz 1434. godine. Nakon potiskivanja Sandalja Hranića, sinovac bosanskog kralja Tvrtka, vojvoda Juraj Hrvatinić Vojsalić, vratio je braći Jurjevićima, Pavlu, Nikoli i Vlatku, te Vuku Vukičeviću, posjede koje je Stjepan II. Kotromanić, prethodno udijelio njihovim precima Bogavčićima. Osim priobalnih naselja, u tekstu Povelje su spomenuta sela Gorske župe; Vrhodol, Hrašćani, Kozica, Dragljani, Zahodi (=Zavojane) i Vinica, te utvrde Vrtar, Novi i Kruševac¹². Toponim Zahodi, je zabilježen i u turskim defterima načinjenim potkraj šesnaestog stoljeća¹³. Uoči turske okupacije što se zbilila nedugo nakon pada Bosne 1463. godine, ovim područjem je gospodario herceg Stjepan Vukčić-Kosača (1435. - 1466), kratko njegov protivnik Ivaniš Jurjević Vlatković, te Mlečani¹⁴.

Iz feudalne loze Vlatkovića potječe i fra Augustin, franjevački redovnik, koji je napustio red, te kao turski *vojvoda* zadržao baštine u Vrgorcu, Ljubuškom i Primorju. Bio je najuglednija osoba svoga doba u cijeloj Krajini koja je po njemu prozvana *Augustinova zemlja*, odnosno *nabija Fragustin*¹⁵.

Godine 1503. spominje se Gorska nabija osim dizdarije Vrgorca, naselja s manjom vojnom posadom i tvrđavom. Pripadala

⁹ I. BOJANOVSKI, nav. dj., str. 139., bilj. 191.

¹⁰ D. RFENDIĆ-MIOČEVIĆ, Dva antička signirana reljefa iz radionice majstora Maksimina, *Arheološki radovi i rasprave*, 4-5/1967, Zagreb, 1967, str. 339-353.

¹¹ S. ZLATOVIĆ, n. dj., str. 111-112. - M. BARADA, nav. dj., str. 40-42. - J. ŠIDAK, Neretvanska krajina, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 6, Zagreb, 1965, str. 278. - K. JURIČIĆ, *Katolička crkva na biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine*. Zagreb, 1972. (dalje. *Katolička crkva...*)

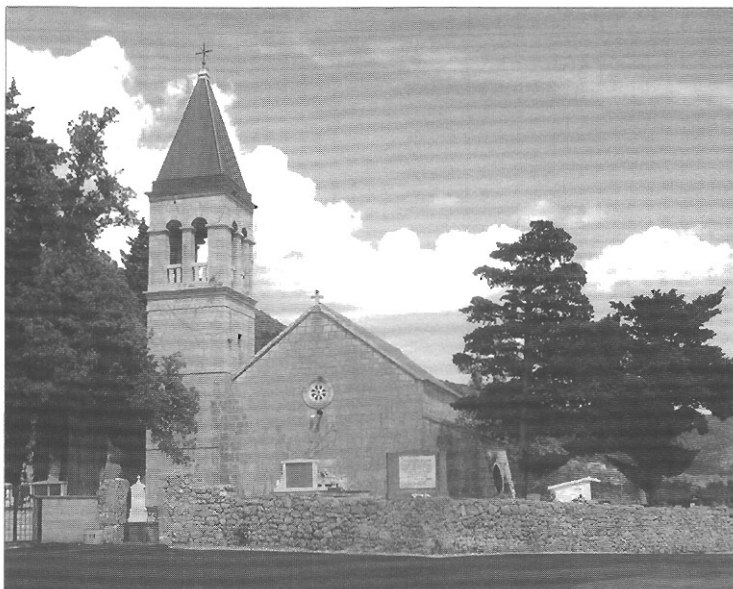
¹² K. JURIČIĆ, Nazivi naselja Makarskog primorja, *Makarski zbornik*. Makarska, 1970, str. 111-112.

¹³ A. ALIČIĆ, *Poimenični popis sandaka i vilajeta Hercegovine*, Orijentalni institut u Sarajevu, T. 6., ser. Defteri, knjiga 3, Sarajevo, 1985, str. 91.

¹⁴ K. JURIŠIĆ, *Katolička crkva...*, str. 5-7.

¹⁵ K. JURIŠIĆ, *Katolička crkva...*, str. 13-15.

*Zavojane,
crkva Blažene Djevice Marije.*

je Mostarskom, a od 1562. godine tada osnovanom Imotskom kadiluku. Radi hajdučkih upada primorskih uskoka, mletački dužd Nikola Deponte, izdaje dukalu kojom, 1584. godine, traži povjerenje i pravedan odnos prema stanovnicima Gorske župe odanim kršćanskoj vjeri, a nastanjenima u Zagvozdu, Bakulićima, Kozici, Zavojanima, Dragljanima, Vlaki i Ravči. Sličnu opomenu Primorcima uputio je i austrijski car Rudolf II., 1599. godine, potaknut žalbama seljaka Gorske župe iz Zagvozda, Vrdoła, Kozice, Dragljana, Vlake, Zavojana i Ravče¹⁶.

Pritisnuti nedaćama mnogi starosjedioci su napustili ove krajeve, a nakon gotovo dvjesto godina osmanske okupacije, generalni providur za Dalmaciju, Daniel Dolfin, dodijelio je 28. listopada 1692. godine, zemlje u Hadži, Lukovu, te Zavojanima i Stilji kod Vrgorca izbjeglicama iz Mostarskog blata. Pod vodstvom harambaše Ivana Rašića u ta, prethodno opustjela mjesta, naseljeno je 20 obitelji s oko dvjesto hercegovačkih izbjeglica¹⁷. Mletačka vlast dijelila je, 1729. godine, zemlje u kmetstvo precima današnjih stanovnika Zavojana. Od tada pa do danas, njihovi dušobrižnici su franjevci pod upravom samostana u Živogošću¹⁸.

Župna crkva Blažene Djevice Marije na zapadnom kraju sela, podignuta je 1712. godine kako svjedoči natpis urezan na kamenom bloku iznad glavnih ulaznih vrata (kat. B, 3). S njene istočne strane, 1751. godine je prizidana sakristija, a 30 metara visok zvonik prislomljen uz sjevernu stranu pročelja, 1798. godine (kat. B, 6). Radi statičkih potreba, južni zid crkve je naknadno ojačan s dva potpornjaka koje spaja kameni svod, natkriven crijepom. Građevina je proglašena zaštićenim kulturnim dobrom (reg. br. 749/1977), a okružena suvremenim grobljem što se u novije doba proširilo izvan ranijih gabarita, površine osmerokutnog tlorisa, omeđene kamenim zidom. Lokalitet nije arheološki istraživan, stoga vremenski i prostorni okvir ukapanja na ovom položaju nije poznat. Moguće je tek naslutiti kako se staro groblje prostiralo sa strana i dvadesetak metara zapadno ispred današnje crkve.

¹⁶ V. VRČIĆ, *Vrgorska krajina*. Vrgorac, 1972, str. 27-28, (dalje *Vrgorska krajina*).

¹⁷ M. VEGO, *Historija Brotnja od najstarijih vremena do 1878. godine*, Čitluk, 1981, str. 221-222.

¹⁸ K. JURŠIĆ, *Katolička crkva...* - V. VRČIĆ, *Vrgorska krajina*, str. 10.

Na crkvenom pročelju, južnoj fasadi i staroj ogradi groblja, uzidano je više reljefno ukrašenih blokova načinjenih od domaćeg vapnenca, prepoznatljivih ulomaka kasnosrednjovjekovnih stećaka. Rubni pojas lica kamenog bloka nad glavnim crkvenim vratima (80 x 30 cm) ukrašava biljna vitica, a od središnje površine razdvaja duboko uparana brazda (kat. B, 1). U sredini lijevo, na plitko udubljenom pravokutnom polju, prikaz je ptice, a desno okomito pružen pojas ispunjen valovnicom. Istoj cjelini je pripadao *spolium* s rubom letvom ukrašenom stiliziranom biljnom viticom, koji je uzidan do prozora na južnoj fasadi sakristije (38 x 30 cm) (kat. B, 2).

Uzduž ruba lijevog dovratnika (166 x 33 cm) ulaza u sakristiju, teče pletenica sastavljena od niza međusobno povezanih jednoprutih spirala (kat. B, 4). Zapadnije, na južnoj fasadi crkve, ugrađen je četvrtasto oblikovan blok (110 x 67 cm), s veoma oštećenim prikazom poprsja (kat. B, 5). Od figure, postavljene *en face*, sačuvani su glava, dio tijela i lijeve ruke, dok je ostatak reljefa otučen uoči posljednje ugradnje. Na licu se jedva razaznaju anatomske detalje, a veoma dobro frizura, načinjena manjrom antičkih klesara kojih su uradci mogli biti predloškom ovakvom likovnom rješenju.

Opisani ulomci stećaka su bili naznaka postojanja kasnosrednjovjekovnoga groblja na položaju suvremenog, što je potvrđeno slučajnim otkrićima primjeraka nakita prikupljenim u prigodama raskopavanja starijih raka. U grobu koji se nalazio desetak metara zapadno od zvonika, pronađen je par srebrnih naušnica i devet pozlaćenih aplika. Naušnice su zatečene kod lubanje, a pločice pored boka odrasle pokojnice.

Po tri perforirana privjeska-jagode koji pripadaju paru naušnica, ukrašeni su granulicama, a nataknuti na elipsaste karike s krajevima što završavaju ušicama, odnosno kukicama za njihovo zapinjanje. Donje polovice karičica između i sa strana hvatišta jagoda, osnažene su nomotajima tanje filigranske žice (kat. A, 6). Proučavanjem brojnih inačica, prikupljenih na područjima Like,

Zavojane, crkva Blažene Djevice Marije i vrata sakristije.

Dalmacije i Bosne i Hercegovine, kao i na temelju podataka iz pisanih povijesnih vrela, ove naušnice su prepoznate kao nakit iz razdoblja 14. i prve polovice 15. stoljeća¹⁹.

Devet aplika od pozlaćenog lima, načinjeno je tehnikama iskucavanja i filigrana (kat. A, 7). Nedvojbeno, riječ je o dijelovima iste cjeline, a, sudeći po okolnostima otkrića, iz vlasništva pokojnice koja je nosila prethodno opisane naušnice. Pet četvrtastih aplika ukrašavala su zrna staklene paste, umetnuta u istaknute ovalne okvire; dva prozirnazelena, dva modre boje, dok je peto otpalo. Rubovi pločica sprijeda su optočeni filigranskom žicom, te izbušeni s po tri para rupica za provlačenje konca.

Ostalih pet pločica s trorogim nazubljenjima na jednome kraju, izdužene su u odnosu na prethodno opisane. Načinjene su tehnikama iskucavanja lima, sprijeda urešene stožastim istakama, smještenim unutar kvadratnih polja omeđenih nizovima pseudo-granulica i, također, rupicama za provlačenje konca.

U zbirci Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika čuva se više primjeraka četvrtastih ukrasnih pločica, među kojima i garnitura s lokaliteta Crkvina u Biskupiji²⁰. Na temelju međusobnih sličnosti aplika pronađenih kod Svetoga Spasa na izvoru Cetine²¹, Gospe od Site u Strožancu²² i Putalju, iznad Kaštel Sućurca²³, njihova izradba je pripisana zlatarskoj radionici anžuvinskog razdoblja sa splitskog područja²⁴.

Za usporedbu s pločicama iz Zavojana, osobito su važni prilozi iz groba 35 s lokaliteta Mramorje u Grborezima kod Livna, par trojagodnih naušnica s kruškolikim privjescima, te 18 srebrnih i bakrenih pločica dijadema kojih su prednje strane ukrašene poput ranije opisanih²⁵.

Luksusnost zavojanske garniture svjedoči o nazočnosti pripadnika imućnijeg feudalnog staleža u ovim krajevima kao i raskošno ukrašeni stećci većih dimenzija sa Stilje, iz Kljenka, te Župe Biokovske.

Ostaje otvoreno pitanje izvorne namjene pronađenih aplika. Nedvojbeno, nekada su bile pričvršćene koncem za kožnu ili platnenu podlogu torbice, pojasa, oglavlja, ili nekog drugog komada odjeće, što na temelju okolnosti nalaza, nije moguće precizno odrediti, kao ni njihov izvorni međusobni raspored.

Iz kasnosrednjovjekovnog razdoblja potječu i dvije brončane vitice s kojih su otpale krune (kat. A, 8, 9). Obod vitice proširene gornje polovice, ukrašavaju urezi, a sa strana ležišta krune drugog prstena, nalemljene su dvije filigranske žice savijene u obliku slova S. Prstenovi su pronađeni prilikom raskopavanja starih grobova, isto kao i novovjekovni brončani predmeti; dvodjelna pojasna spona-papta (kat. A, 10), uteg ljekarničke vage (kat. A, 11), više medaljica sa svetačkim likovima (kat. A, 12-17), te primjerci venecijanskih i austrijskih novaca kovanih od 17. do konca 19. stoljeća.

Listolike pločice dvodjelne pojasne spone-papte, s okruglim ušicama za međusobno spajanje, izradene su tehnikama lijevanja i filigrana. Kupolasta ispupčenja na njihovim prednjim stranama ukrašavaju filigranska zrnca, a rubove nizovi pseudogranulica i

¹⁹ N. JAKŠIĆ, Nakit 14. stoljeća u Hrvatskoj i Bosni, Dalmacija u vrijeme Anžuvinske vlasti, *Prilog Radovima Filozofskog fakulteta u Zadru*, 23/1983/84, str. 331-342. - N. JAKŠIĆ - M. PETRINEC, Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa u Vrhrici, *Starohrv. Prosvj.*, ser. 3, 23/1996, str. 152-155.

²⁰ D. JELOVINA, *Starohrvatske nekropole*. Split, 1976, str. 112, T XXV 1-3.

²¹ N. JAKŠIĆ - M. PETRINEC, Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa u Vrhrici, *Starohrv. Prosvj.*, ser. 3, 23/1996, str. 38-39.

²² H. GJURAŠIN, Kasnosrednjovjekovno groblje u Strožancu uz crkvu Gospe od Site, *Starohrv. Prosvj.*, ser. 3, 24/1997, str. 169.

²³ T. BURIĆ, Tragom jedne splitske zlatarske radionice XIV stoljeća, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, (Petriciolijev zbornik I)*, 35/1995, str. 313, T-VII.

²⁴ T. BURIĆ, nav. dj., str. 419-426.

²⁵ Š. BEŠLAGIĆ - D. BASLER, *Grbo-rezi, srednjovjekovna nekropola*. Sarajevo. 1961, str. 13, T-XIII.

1. Župa Biokovska, stećak u zaseoku Luetići.
2. Stećak u Kljenaku.
3. Stećak u Kljenaku.

rupa za provlačenje konca. Kao veoma česte sastavnice ženske nošnje, slični predmeti su nošeni do sredine dvadesetog stoljeća, a prema nekim mišljenjima, već tijekom kasnoga srednjeg vijeka²⁶.

U ovoj prigodi spominjem još nekoliko arheoloških spomenika i lokaliteta sa šireg područja Zavojana. Ispred kuće obitelji Jelaš, a uz cestu Dragljane-Zavojane, nalazi se plitkoreljefno urešen sanduk (195/125 - 130/40 cm). Na veoma oštećenoj gornjoj površini, omeđenoj biljnom bordurom, istaknuti su pravokutan štit i dvije sučelice postavljene rozete. Prilikom posljednjeg širenja, a uoči asfaltiranja seoskog puta, stećak je pomaknut južnije od mjesta na kojem je tada zatečen.

Iznad izvora Studenca u Dragljanima, podignuta je kapelica Sv. Ante, filijalna crkva Blažene Djevice Marije iz Zavojana. S vanjske jugoistočne strane prezbiterija, urezana je 1821. godina, datum njezine gradnje, a na kutu uzidan stećak-sanduk (98 x 70 x 35 cm) s prikazom konjanika koji lukom i strijelom progoni životinju. Sjevernije, u ruševini manje kapelice nalaze se prelomljen sljemenjak s biljnom viticom, polumjesecom i rozetama, te veći neukrašen sanduk uzidan u postolje nekadašnjeg oltara.

Na predjelu Podgradina, oko dvjesto metara zapadno od crkve Blažene Djevice Marije, a južno od puta Dragljane-Zavojane,

²⁶ Š. BEŠLAGIĆ - Đ. BASLER, nav. dj., str. 82.

vidljive su obložnice i pomaknute kamene poklopnice skupine ispražnjenih grobova. Primjercima zlatnog nakita i novca koji su pronađeni prilikom raskopavanja izgubio se trag²⁷, stoga njihova datacija nije moguća kao ni grobova koji su otkrivani na Grebinama, položaju iznad Kasabe-Ančića i zaselka Bokšića, gdje danas nema vidljivih površinskih znamenja.

U zbirci splitskog Arheološkog muzeja, izložen je kasnosrednjovjekovni dvosjekli željezni mač, otkupljen u Vrgorcu 1905. godine. Sačuvana je kuglasta jabučica njegova drška, križnica je odlomljena, a na stjenki sječiva se razaznaju dekoracija ili žig radionice, te više urezanih slova. Nema preciznih podataka o porijeklu ovog primjerka oružja koji nije obrađen u arheološkoj literaturi²⁸.

Ovaj prilog donosi tek dio informacija prikupljenih na terenu, stoga ne pruža cjelovitu sliku, već samo ukazuje na neke važne detalje o životu ljudi tijekom prošlosti na neistraženu području vrgoračkog Zabiokovlja.

Katalog A (metalni nalazi)

1. *Novac*, grčki, Apolonia?, 2-1. stoljeće pr. Krista, srebro, promjer 1,5 - 1,8 cm, debljina, 0,1 cm tež. 3,34 g.

Av. Legenda nečitka, tele siše kravu.

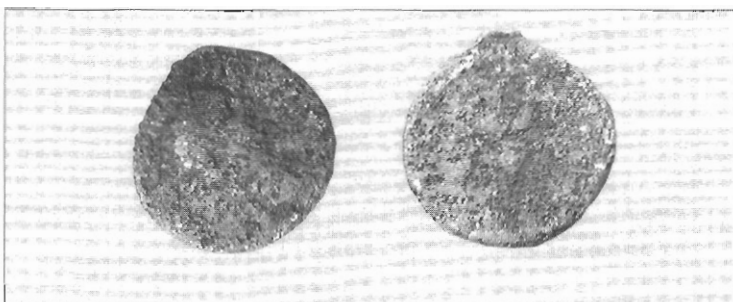
Rv. Četverokut ispunjen cvjetnim uzorcima, manjka dio legende.

2. *Novac*, rimski, as, Domicijan (81. - 96), bakar.

Av. Portret cara, na desno, oštećen.

Rv. Potpuno istrošen.

3. *Novac*, rimski, nummus, Konstancije I. (cezar 293. - 305, august 305-306), kovan 301. godine, bronca.

Av. CONSTANTIVS NOB CAES, glava cezara s lovorovim vijencem, desno.

Rv. SACRA MONET AVGG ET CAESS NOSTR, moneta stoji lijevo držeći vagu i rog obilja, u odsječku AQI, u polju desno nečitko slovo.

²⁷ V. VRČIĆ, *Vrgorska krajina*, str. 83, bilj. 146.

²⁸ Na podacima zahvaljujem kolegi Anti Piteši, kustosu Arheološkog muzeja u Splitu.

4. *Novac*, rimski, Konstancije II. (337. - 361), kovan između 351. i 355. godine, bronca.

Av. DN CONSTANTIVS PF AVG, poprsje cara s dijademom, desno.

Rv. FEL TEMP REPARATIO, vojnik ubija kopljem palog konjanika.

5. *Novac*, rimski, Julijan (cezar 355. - 360, august 360. - 363), kovan između 355. i 361. godine, bronca.

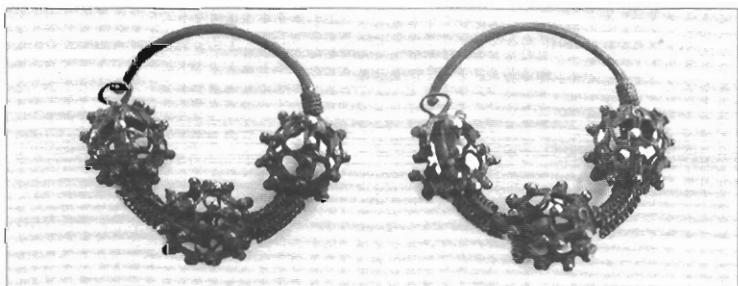
Av. IVLIANVS NOB C, gologlavo poprsje cezara, desno.

Rv. SPES REIPVBLICE, Julijan stoji lijevo, držeći kuglu i koplje.

6. *Trojagodne naušnice*, par, srebro-pozlata, promjer, 3,5 cm, ukupna težina 20,35 g.

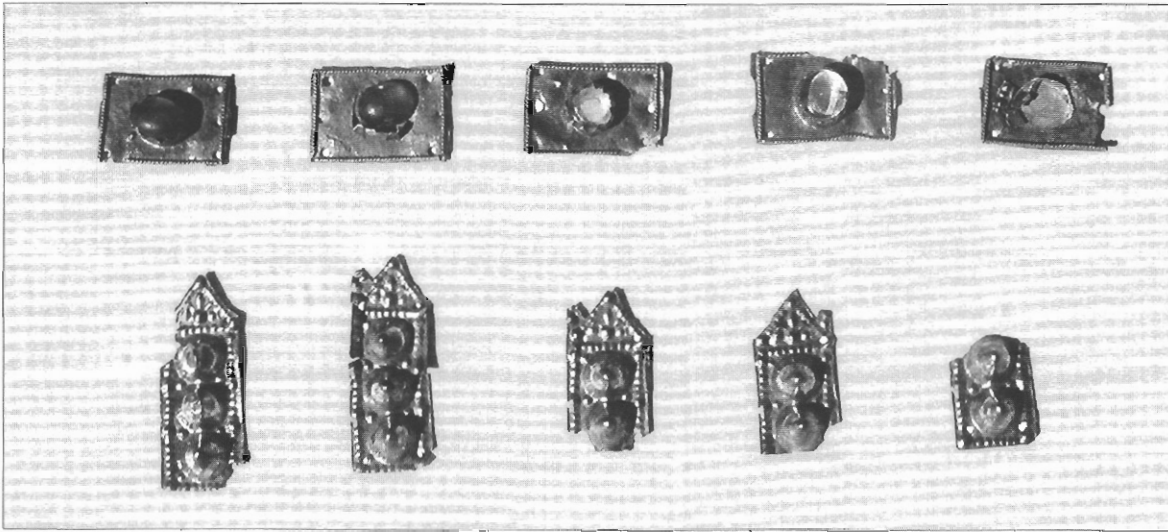
Elipsasto savijene karičice razdvojenih krajeva, savijenih u formi kukica, odnosno ušica za međusobno spajanje. Po tri perforirana kuglasta privjeska-jagode para naušnica ukrašena su granulicama, a donje polovice karičica, između i sa strana hvatišta jagoda, osnažene su nomotajima tanje filigranske žice.

7. *Aplike*, srebro-pozlata, lijevanje-iskucavanje, ukupna težina 16, 25 g.

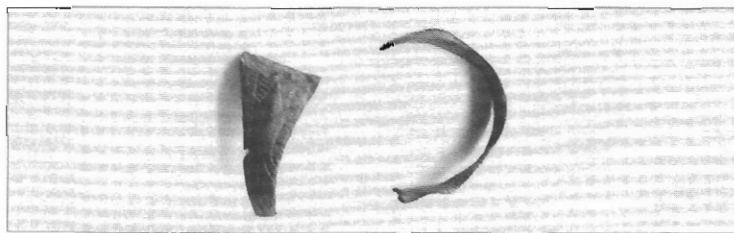
Devet aplika, sastavnice iste garniture. Pet pločica četvrtasih oblika ukrašavala su zrna staklene paste, umetnuta u istaknute ovalne okvire; dva prozirnozelena, dva modre boje, dok je peto otpalo. Rubovi aplika sprijeda su optočeni filigranskom žicom, te izbušeni s po tri para rupica za provlačenje konca.

Ostale pločice su izdužene u odnosu na prethodno opisane, a s jednim krajem načinjenim u obliku trorogih nazubljenja. Sprijeda su urešene stožastim istakama, smještenim unutar kvadratnih polja, omeđenih nizovima pseudogranulica i, također, rupicama za provlačenje konca.

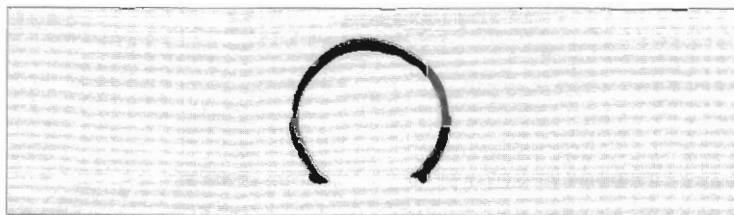
8. *Prsten*, bronca, promjer 2,1 cm, tež. 3,16 g.

Okrugla vitica trakasta presjeka, proširena prema ležištu otpale krunice, a izvana urešena nizovima nepravilno raspoređenih crtica-ureza.

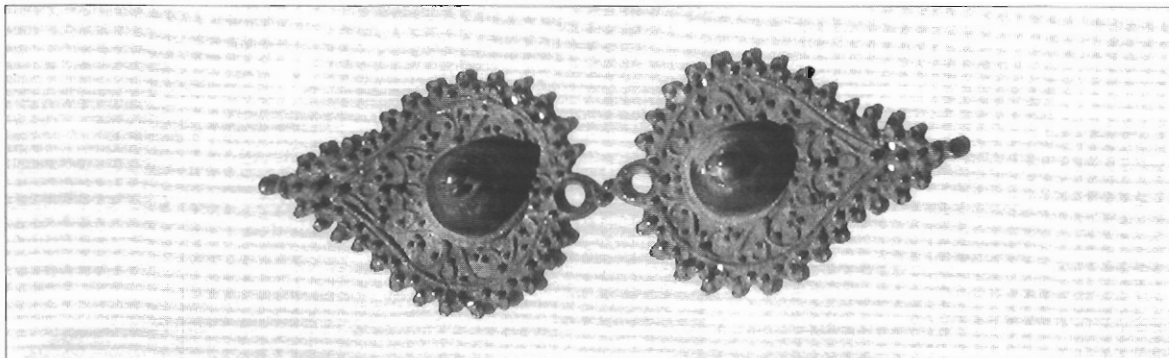
9. *Prsten*, bronca, promjer 1,9 cm, tež. 1,44 g.

Ovalni prsten okrugla presjeka. Na obodu, sa strana ležišta otpale krunice, ukrašen filigranskim žicama, savijenim u obliku slova S.

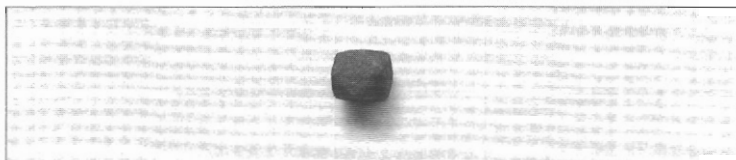
10. Pojasna spona - *papta*, bronca, težina 18,11 g.

Dvije listolike pločice sprijeda urešene tehnikom filigrana i kupolastim istakama, a međusobno spajane pomoću ušica.

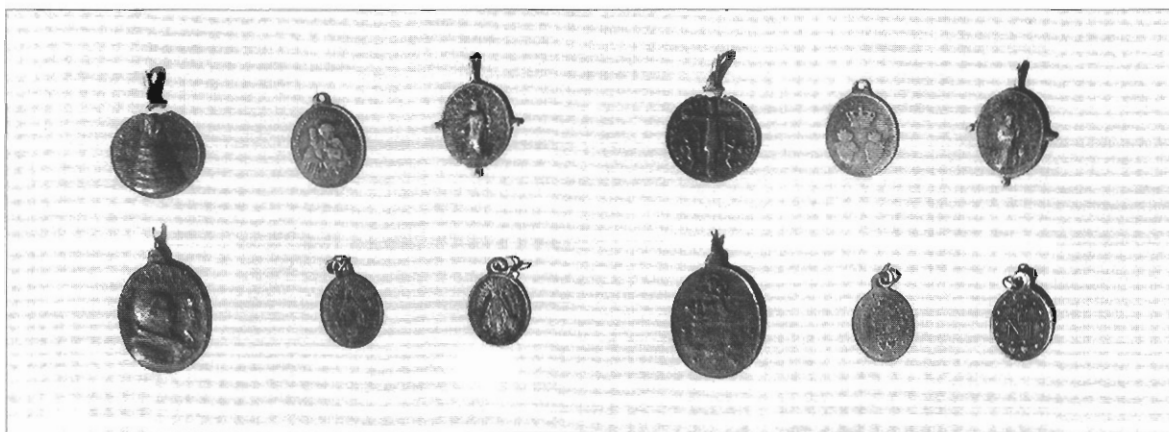

11. Uleg vage, bronca, težina 5,94 g.

Predmet prizmatična oblika s utisnutom točkicom-oznakom težine.

12-17. Novovjekovne brončane medaljice s likovima Bogorodice i svetaca.

Katalog B
(kameni ulomci)

1. Ulomak nad glavnim ulaznim vratima, vapnenac, 80 x 30 cm.

Duboka brazda razdvaja rubni pojas ispunjen stiliziranom biljnom viticom od udubljenog pravokutnog polja s prikazom ptice na lijevoj, a okomito pruženom viticom na desnoj strani.

2. Ulomak uzidan blizu prozora sakristije, vapnenac, 38 x 30 cm.

Cjelina s ulomkom broj 1. Sprijeda plitkoreljevno urešen; duboka brazda razdvaja ravno središnje polje od pojasa ispunjenog stiliziranom biljnom viticom.

3. Blok nad glavnim ulaznim vratima, vapnenac, 110 x 30 cm.
Na zaravnom licu kamenog bloka uklesana je 1712. godina.

4. Lijevi dovratnik ulaza u sakristiju, vapnenac, 166 x 33 cm.

Rubom, a uzduž kamenog bloka, teče plitkoreljevna stilizirana pletenica od niza međusobno povezanih spirala.

5. Blok na južnoj fasadi crkve, vapnenac, 110 x 67 cm.

Na četvrtastom, a priklesavanjem oštećenom licu kamena, prikaz je ljudskog lika postavljenog *en face*. Vidi se poprsje; gornji dio tijela, ostatak lijeve ruke, lice s naznačenim anatomskim detaljima, te frizura.

6. Blok nad vratima zvonika s uklesanom 1798. godinom gradnje crkve BDM.

Stimulated by the accidental discovery of gilded jewellery, a pair of tree-bead earrings and decorative plates - aplicas, in the village of Zavojane in the Vrgorac area, the author presents the basic data on the history of this part of Zabiokovlje. Along with the recognisable fragments of the Bosnian standing tomb-stones, the stećci, built in the walls of the church of Blažena Djevica Marija (the Blessed Virgin Mary), the said objects witness existence of a late-medieval cemetery at the location of the new one.

The paper contains a review of archaeological sites in the greater area of Zavojane, and a brief description of a group of metal, ceramic and bone objects originating from prehistory, classical period, old Middle Ages and the New Age.

Zavojane.

*A Contribution to
the Archaeological
Map of Zabiokovlje
Summary*